

VISSZAEMLEKEZÉS A MAGYAR MŰSZAKI DOKUMENTÁCIÓ ELSŐ ÉVEIRE

Omnia rerum principia parva sunt.
/Minden dolog kis csirából nő ki/

CICERO: De finibus

Most 25 éve jelent meg az "Országos Dokumentációs Központ létesítése és szakmai dokumentációs központok szervezése tárgyában" kiadott 4118/1949./ 136 Korm.sz.rendelet, amelynek nyomán a Gazdasági Főtanács a már az Országos Találmányi Hivatalban működő dokumentációs és tájékoztatási osztályból Műszaki Dokumentációs Központ szervezését rendelte el. E jogszabályok kiadását megelőző és követő néhány évnek a műszaki dokumentációval kapcsolatos eseményeiről, amelyeknek tevékeny résztvevője voltam, számolok be az alábbiakban.

Egy magyar műszaki dokumentációs intézmény létrehozásának szükségességét először a Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete ismerte fel. KÁPLÁNY Géza, a Technológiai Könyvtár akkori vezetőjének kezdeményezésére 1938-ban megalakult a Magyar Ipari Dokumentáció Előkészítő Bizottsága, "azzal a célkitűzéssel, hogy egy ipari szakirodalmi adat- és forráskutató központnak a Technológiai Könyvtárnak keretén belül való mielőbbi felállítását szorgalmazza". A háborus események meghiúsították e javaslat megvalósítását.

A Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, KÁPLÁNY Géza sürgetésére, már 1945 közepén ismét szorgalmazta egy ipari dokumentációs intézmény létesítését, de e kezdeményezés sem járt eredménnyel.

A műszaki-tudományos tájékoztatás terén az OMKDK /ill. elődei/ által ellátott negyedszázados tevékenységről a 25 éves forduló alkalmából kiadás alatt álló külön kiadvány emlékezik meg.

A külföldi szakirodalom a háboru utáni első években még csak igen gyéren érkezett az országba, holott az ipar ujjaépítésében részt vevő szakembereknek munkájuk során nagy szükségük volt a külföldi tapasztalatokra, meg akarták ismerni az új eljárásokat, gépeket, anyagokat stb. Ezért határozta el a Magyar Mérnökök és Technikusok Szakszervezetének Vezetősége egy, a külföldi szakirodalmat ismertető folyóirat kiadását. A folyóirat - amely a "Külföldi Technika Szemléje" nevet kapta - szerkesztésével a mérnök Szakszervezet vezetősége e sorok íróját bízta meg.

Már az első megbeszélések során nyilvánvalóvá lett, hogy a külföldi szaklapokban megjelent cikkek kivonata tájékoztatásra ugyan alkalmas, de nem elegendő, ha az abban írottakat az olvasó mérnök hasznosítani is kívánja. Ezért már kezdetben tervbe vettük, hogy a Szemlében ismertetett cikkek fotokópiáját, sőt később fordítását is az érdeklődők rendelkezésére bocsátjuk. A Mérnök Szakszervezetnek ez a határozata arra vezetett, hogy az új részleg Magyar Műszaki Dokumentációs Központ néven kezdte meg működését. Ez az elnevezés - amint az hamar kiderült - nagyon is tulzott volt, hiszen mindössze két dolgozója volt; igaz, hogy számos mérnök segítette munkájukat.* E lelkes és minden ellenszolgáltatás nélkül dolgozó gárda, amelynek tagjai a természettudományok és az ipar valamennyi ágát képviselték, nagy segítséget jelentettek az akkor induló hazai műszaki dokumentáció számára.

A Külföldi Technika Szemléjének első száma 1947. április elsején jelent meg. A Szemle a továbbiakban kéthetenként jelent meg, és számonként mintegy 250 referátumot, könyv-bibliográfiákat, műszaki híreket, a magyar szaklapok cikkeinek angol nyelvű összefoglalóját tartalmazta, ezenkívül minden számban egy, a műszaki dokumentációval foglalkozó cikket is közölt. A referált cikkek eredetijének fotokópiáját, mikrofilmjét, később fordítását is elkészítette a "Központ". Az akkor az országba még gyéren érkező szakirodalom megszervezése nem volt könnyű és csak a Műegyetem és a Technológiai Könyvtár segítségével, valamint a külképviseletek segítségével volt lehetséges, míg az územekbe járó szakirodalomhoz a referálókon keresztül jutottunk.

A tájékoztatást - bár igen kezdetleges formában - a külföldi dokumentációs központokkal létesített kapcsolatok nyomán kapott referálólappal és kartoték-gyűjtemény is segítette.

Több mint negyed évszázad távlatából visszapillantva sincs okunk a szegyenkezésre. Ha a minimális létszámmal dolgozó kis együttes munkáját értékelni kívánjuk, elmondhatjuk, hogy lehetőségeihez mérten, nem végzett rossz munkát, mert felkeltette a dokumentáció iránti érdeklődést és igényt. A Külföldi Technika Szemléje kis és nem növelhető terjedelme miatt havonként csak mintegy 500, a technika különböző ágaiból származó cikk kivonatát közölhette, ami kevés volt, de mégis több a semminél, és mert a kivonatokat a szakmájukat jól ismerő szak-

* Ez időben kerültünk kapcsolatba KÁPLÁNY Gézával, aki javasolta, hogy a referátumok ETO jelzettel jelenjenek meg; a szakozást is elvállalta. KÁPLÁNY Géza a későbbiek során is sok hasznos tanáccsal segítette munkánkat, bár a könyvtár és a dokumentációs intézmény viszonyát illetően nem sikerült közös nevezőre jutnunk.

emberek készítették és a megjelent közlemények javát válogatták ki, mégis csak tájékoztatót a technika újdonságairól. Több és jobb szolgáltatásra nem tellett erejéből. Munkatársainak lelkesedése pedig valamelyest ellensúlyozta a szükséges tapasztalatok hiányát, s lényegében mégis csak lerakta a hazai műszaki dokumentáció alapjait. A Mérnök Szakszervezet megszűnésével a Központ is megszűnt.

Jelentős változás akkor következett be, amikor 1948 közepén megalakult az Országos Tervhivatal Találmányi Osztálya, amelyből nem sokkal később megszervezték az Országos Találmányi Hivatalt. A Találmányi Hivatal, amely a Szabadalmi Biróság munkakörét is átvette, az újítások és szabadalmak elbírálásához nem nélkülözhetette a dokumentációt, és ezért a Találmányi Hivatal első vezetőjének, HEVESI Gyulának felkérésére e sorok írója megszervezte az OTH dokumentációs és tájékoztatósi osztályát, amelyből rövidesen megalakult a bevezetőben már említett Műszaki Dokumentációs Központ.

Ekkor már lehetővé vált az akkor korszerűnek vélt dokumentáció és tájékoztatás megszervezése. Ezt a két éves tapasztalatokon és jelentős anyagi segítségen kívül az is elősegítette, hogy 1949 közepén megalakult a mezőgazdasági, orvostudományi stb. dokumentációs központok dokumentációs és információs tevékenységét koordináló és egységes módszertani irányelveket kidolgozó Országos Dokumentációs Központ is.

Nagy segítséget jelentett az is, hogy a Műszaki Dokumentációs Központhoz csatolták a volt Szabadalmi Biróság könyv- és szabadalomtárát, majd - javaslatunkra - a gazdátlanul maradt Technológiai Könyvtárat.

A Központ létszáma is megfelelő volt, bár az új munkatársak nagy része csak munkába lépése után ismerkedett meg a dokumentációval, s időre volt szükség, míg önállóan végezheték munkájukat. Ennek ellenére is számos még ma is meglévő szolgáltatást indítottunk el, ha egy részük akkor nem is érte még el a mai színvonalat.

Célunk kezdetben néhány száz külföldi természettudományi és műszaki folyóirat rendszeres feldolgozása és kivonatainak közreadása volt. E folyóiratok egy része a Központba és a Technológiai Könyvtárba, más része más könyvtárakba, kutatóintézetekbe, üzemekbe érkezett. Tervünk az volt, hogy minél többféle folyóirat és más dokumentum érkezzék csere keretében az országba, amelyeket az érdekeltek mikrofilmen vagy más módon sokszorosítva kapnának meg. Hamar kiderült, hogy ez az elgondolásunk megvalósíthatatlan és így csupán a referáltatást /valamint a referátumok publikálását/ sikerül megvalósítani.

A Központ munkájában - egy 1949-ben megjelent beszámoló szerint - "... a tudományos szempontokon kívül a dokumentációs szolgáltatásokat igénybe vevők szükségletei az irányadóak". Nagy súlyt helyezett a Központ a Szovjetunió szakirodalmának megszerzésére és terjesztésére, amelynek ismerete "... a fejlődő magyar ipar számára döntően fontos, de amelynek eredményei műszaki dolgozóink között még nem eléggé ismertek, és ismertté tétele ezért a Dokumentációs Központ elsődrendű feladata".

A Központ szolgáltatásainak alapja az új folyóiratokon kívül több ezer prospektus, gyártmánykatalógus, régebbi kartotékgyűjtemény volt,

ilyen volt pl. a Repertorium Technikum, a Schweisstechnische Literatur Kartei, az Aluminium Spezial Kartei, valamint a Chemical Abstracts, a különféle Zentralblatt-ok, a Bulletin Analytique néhány évfolyama. Ezek már a retrospektív tájékoztatást is lehetővé tették volna, ha az ehhez szükséges szakemberek rendelkezésre állnak. Az első években azonban ezt a hatalmas anyagot nem sikerült kellően értékesíteni. Az az ötlet is felmerült, hogy a Chemical Abstracts referátumait /akkor kb. 120 000-et közöltek évenként/, kartotékokon rögzítjük, de ezt az ötletet - szerencsére - nem valósítottuk meg.

A Központ már röviddel megalakulása után igyekezett mind az aktív, mind a passzív tájékoztatást megszervezni. Az aktív informálás célját szolgálta a 16-féle, 16-40 oldal terjedelmű referáló folyóirat, amelyek 1950-ben jelentek először meg és az ipar jóformán valamennyi ágát felölelték. A folyóiratok havonként jelentek meg. A referáló folyóiratok tartalma megfelelő volt, külsejük annál kevésbé. Az akkor rendelkezésre álló papír és sokszorosítási technika minősége rossz volt. Az a tervünk, hogy a referátumokat kartonra sokszorosítjuk, anyagi okokból nem volt megvalósítható.

A referált közlemények eredetijének fotokópiáját vagy fordítását meg lehetett rendelni. A fordításokat a Központ saját fordítóin kívül "külső" fordítókkal végeztette. Már kezdetől fogva igyekeztünk jó fordítókat foglalkoztatni, de nem sikerült kellő számu, a szakmát és a nyelvet egyformán kellően ismerő fordítóhálózatot megszervezni. Az a tervünk sem sikerült, hogy a fordítókat nyelv és szakma szerint minősítsük. De szolgáljon segítségünkre, hogy ez a kérdés a mai napig sem teljesen megoldott.

Az elkészült fordítások további hasznosítása végett a Gazdasági Főtanács, az Országos Dokumentációs Központ javaslatára elrendelte, hogy a bárhol készült közéleti szakfordítások egy példányát Központunk rendelkezésére kell bocsátani. Ezek másolatait a leírási díj ellenében terjesztettük.

A folyóiratokban és más forrásokban /pl. kartotékgyűjteményekben/ talált sokszervi közlemény /ill. referátum/ csupán egy részét ismerethettük a referálólapokban, elsősorban azokat, amelyek általános érdeklődésre tarthatnak számot. Röviden - mint előttünk már sokan mások - mi is felismertük, hogy a folyóiratainkban nem publikált dokumentumokat /kivonat formájában/ is el kell juttatni azokhoz, akiknek szükségük van rájuk. Ezért indítottuk meg a figyelőszolgálatot a műszaki és természettudományok több csoportjából. Ennek keretében, az ETO beosztása alapján, a megrendelt tárgykörbe tartozó új dokumentumok kivonatát küldtük meg rendszeresen az előfizetőknek.

Az ETO alapján való osztályozást ma már természetesnek tartjuk, de 1949-1950-ben még nem volt az, s ma örömmel állapíthatjuk meg, hogy helyes volt KÁPLÁNY Géza tanácsára az ETO mellett dönteni.

Az Országos Találmányi Hivatallal való szoros kapcsolat révén, egy különleges feladat is hárult a Központra, mégpedig az ujdonságvizsgálat. Az OTH-hoz benyújtott újítások és szabadalmak elbírálásának, elfogadásának fontos állomása az ujdonságvizsgálat volt, amely a

már megjelent, közzétett szabadalmakon alapult. A volt Szabadalmi Biróságtól átvett mintegy ötmillió /magyar és külföldi/ szabadalmat azonban addig sorszám szerint rakták le, ami az egy-egy témával kapcsolatos újdonságvizsgálatot igen megnehezítette. Ezért már 1948 őszén munkaközösséget szerveztünk, amely szakmák szerint csoportosítva rendezte a szabadalmakat. Az így rendezett szabadalomgyűjtemény az időközben megszerzett és közvetlenül a háború után megjelent szabadalmakkal vagy szabadalmi kivonatokat tartalmazó könyvekkel már alkalmas volt az újdonságvizsgálatra. Ezt segítették a BIOS és CIOS-reportok, vagyis a háború után a német, olasz és japán üzemekben talált és jóváértelkért lefoglalt, majd az Egyesült Államokban közreadott műszaki leírások gyűjteménye is, amelyek az utolsó pillanatban érkeztek a Központba. /Valóban az utolsó pillanatban, mert elküldésük után az "illetékesek" megtiltották a népi demokratikus országba szállításukat./ Hasonlóképpen jutottak birtokunkba az 1939 és 1945 közötti német műszaki és természettudományi szakirodalom bibliográfiát és cikkeit tartalmazó negyven értékes FIAT kiadványok is. E dokumentumok újjáépülő, majd az első öt-éves tervre készülő iparunk számára igen hasznosak voltak.

A szabadalmak és a többi, az ujitómozgalommal kapcsolatos kiadvány számára, a volt Szabadalmi bíróság fent említett dokumentumaiból, szabadalom-kivonataiból, könyvállományából, valamint újonnan rendelt folyóirataiból az OTH és a Központ épületében "házi" könyvtárat létesítettünk, ahol a szóbeli tájékoztatást is megszerveztük. A szóbeli tájékoztatáshoz természetesen egyéb - fentebb már említett - dokumentumainkat /kartotékgyűjtemények, indexek, referálólapok stb./ is igyekeztünk felhasználni. Értékes szóbeli tájékoztatást adtak a Technológiai Könyvtár gyakorlott könyvtárosai is, akik ebben a Központ munkatársainál gyakorlottabbak voltak.

A dokumentáció és információ népszerűsítésére Szervezési Osztályt létesítettünk, amely számos budapesti és vidéki üzemmel, oktatási és kutatóintézetekkel létesített kapcsolatot. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a későbbi műszaki könyvtári hálózat eredetét itt keressük.

Pontos törekvésünk volt a vidéki üzemek műszaki dolgozói tájékoztatása és műszaki ismereteinek bővítése is. Ezért fogadtuk örömmel és valósítottuk meg KÁPLÁNY Gézának, majd SZEKERES Pálnak azt az ötletét, hogy a nagyobb vidéki ipari központokban létesítsünk műszaki fiókkönyvtárat.

Az eredeti terveken túl nem csak Miskolcon és Tatabányán, hanem Győrött /1949-ben/, majd Szegeden, Dunaujvárosban, Újpesten, Kispesenten, Békéscsabán /1950-ben/ is alakult műszaki könyvtár, amelyek mindegyikébe több ezer könyv, szép számú folyóirat és a Központ valamennyi szolgáltatása eljutott. A dokumentumokat úgy állítottuk össze, hogy ne csak a mérnökök, hanem a műszaki középkaderek és a szakmunkások, elsősorban pedig az ujitók használhassák. Más vidéki városokban is terveztük ilyen könyvtár létesítését, de erre nem kerülhetett sor, mert voltak akik nem ismerték fel e kezdeményezés jelentőségét; ennek nyomán nem létesült új fiókkönyvtár sőt - sajnos - a meglévőket is "beolvasztották" a helyi közművelődési könyvtárakba, ami - szerintünk - legalábbis akkor, nem volt indokolt.

Bizonyos, hogy egy üzem vagy intézet saját profiljának megfelelő szakkönyvtárral nem helyettesíthető egy általánosabb jellegű műszaki könyvtár, bár fiókkönyvtárainkba, az illető város iparának megfelelő könyveket, folyóiratokat és más dokumentumokat küldtünk, mégis úgy véltük, hogy ott ahol több, eltérő profilu üzem volt, egy "horizontális" műveket gyűjtő könyvtárra is szükség volt. Ez az álláspont - szerintünk legalábbis - akkor volt helyes, amikor a műszaki könyvtárak állományának nagy része elavult, a könyvtárközi kölcsönzés pedig elég ismeretlen fogalom volt.

A könyvtárakban és üzemekben dolgozó érdeklődők számára 1949 végén szerveztük meg az első hazai dokumentációs tanfolyamot, amely a megfelelő tanterv hiányában is sikeres volt.

1950-ben a Központ egy - akkor - korszerű Kodak mikrofilm-felvevő és olvasókészüléket kapott. A mikrofilm alkalmazásával nagy terveink voltak. Azt terveztük, hogy minden kívánt dokumentumot, főleg a háború alatt az országba nem érkezett szakirodalmat, ezzel az eljárással, olcsón, mindenhova eljuttathatjuk, oda, ahol arra szükség van. Ez az elgondolásunk hibás volt; hamar meg kellett állapítanunk, hogy a mikrofilmnek nem ez a feladata, nem szólva arról, hogy kellő számú olvasókészülék sem volt és a műszaki dolgozók hazánkban nem barátkoztak meg a mikrofilmen rögzített dokumentumok olvasásával.

Már 1949-ben szükségét éreztük annak, hogy a kutatásban és a műszaki életben elért eredményeket a külföldi szakemberekkel is megismertessük. Ezért határoztuk el 1950-ben orosz, angol és német nyelvű referáló folyóiratok kiadását, amelyekért a külföldi partnerektől csempéldányokat is reméltünk.

Terveink, elképzeléseink nem mindenben úgy valósultak meg, ahogy elképzeltük, aminek a kellő tapasztalat híján kívül, számos tárgyi és személyi oka volt, amelyek részletes ismertetésére nem vállalkozom. Biztos, hogy a Központ első vezető munkatársai ma sok mindent máshogy tennének, mint akkor tették. Az első évek tevékenységének ismertetése - mint "érdekeltnek" - szintén nem a feladatom, mégis úgy vélem, hogy a hibák ellenére sincs okunk a szégyenkezésre, mert - lehet, hogy e megállapítás szubjektív - munkánkkal mégis csak leraktuk a hazai műszaki dokumentáció alapjait.

Németh Béla

